

ANKARA ESNAF TEŞKİLÂTI * (1785 - 1840)

Dr. Rifat ÖZDEMİR (**)

I — ŞEHİRLERDE ESNAF ZÜMRESİNİN DOĞUŞU

Bilindiği gibi, esnaf, arapça bir kelime olup «sınıf» kelimesinden gelmektedir.

Esnafı, demircilik, bakırcılık, oymacılık vb. gibi küçük el zanaatları ya da bakkallık, manifaturacılık, tuhafiyecilik vb. gibi küçük ticari faaliyetlerle uğraşan zümreler olarak tanımlamak mümkündür.

Eski çağlardan beri, insanları, şehirlerde oturup küçük ticaret ve zanaatlarla uğraşan topluluklar ile, toprağı işleyip tarım ve hayvancılık yaparak köylerde oturan zümreler olarak sınıflamak mümkündür.

Antik şehirlere bakılacak olursa, savunma amacına yönelik olarak müstahkem kal'alar durumunda oldukları görülür. Bu şehirlerin etrafında toprağı işleyip köylerde oturan serf denilen zümreler yaşamaktaydı. Zaman için de, bu iki zümre arasında tüccar ve esnaf kesimi denilen yeni toplulukların doğuşunu görmekteyiz. Ortaçağ Avrupasında bu durum açık olarak görülmektedir. «Burg» ve «Dini Site» denilen şehirlerde yaşayan topluluk ile toprağı işleyen serfler arasında yakın münasebetler vardı. Zamanla, bu şehirler arasında gelip-giden tüccar kesimi doğdu. Bunlar şehirlerin etrafına barınmak ve konaklamak amacıyla yerleştiler. Zamanda bu durum gelişti ve eski müstahkem şehirlerin etrafında «dış şehir» denilen yeni yerleşim üniteleri doğdu.

Yeni doğan tüccar kesimin kısa sürede zengin oluşu, şehirden şehire mamül ve hammadde taşımaları ister istemez şehirlerde yeni bir değişikliği zaruri kıldı. Tüccarlar sayesinde birçok insan yeni yeni işler bulmaya başladı. Bunun bir tezahürü olarak da, şehirlerin dışında barınan birçok işçi ve zanaatkar şehirlere yerleşmeye başladı. Böylece, şehirlerde, «esnaf» denilen yeni bir zümre doğmuştur (1).

(*) Bu makale 15 - 21 Eylül 1986 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan VII. Millî Türkoloji Kongresine tebliğ olarak sunulmuştur.

(**) Fırat Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

(1) Neşe Çağatay, Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, Ankara, 1974, S. 73 - 85.

II — ANKARA'DA AHİ VE LONCA TEŞKİLATLARI

1 — Ahî Teşkilâtı

Ahî teşkilâtı kurulmazdan önce, Fütüvvet (Fütüvve) teşkilâtının varlığı bilinmektedir. Fütüvvet kelimesi arapçadır. Lügatta tekil olarak «feta»: delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi; çoğul olarak «fityan» şeklinde geçmektedir.

Fütüvvet teşkilâtı, İsmâmanın zuhurundan sonra kurulan birçok İslâm devletinin esnaf ve zanaatkârını bir araya toplayarak yönlendirmiştir.

Bu teşkilâtın kuruluş ve bazı prensiplerini Emeviler dönemi ile Hz. Ali (R.A) ve Hz. Peygamber (A.S.) kadar götürülenler olduğu gibi, Hz. Âdem Peygamber (A.S) kadar götürülenler de vardır (2).

Fütüvvet Teşkilâtı X. Yüzyıldan itibaren hızla teşkilâtlanarak XIII. Yüzyılın başlarında olgunluk derecesine ulaşmıştır. Özellikle, ülkedeki anarşiyi durdurmak, devletin birlik ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla Abbasî Halifesi Nâsır Lidinillah'ın, fetaların başkan ya da şeyhi olan «Abdülcebbar» elinden 1182 yılında fütüvvet elbisesi giymesiyle teşkilât siyasi ve idari yönden iyice kuvvetlenmiştir.

Yine bu dönemde, Halife Nâsır Lidinillah'ın emri üzerine büyük Süfi ve Şafii mezhepli bilgin Şahabüddin Ebu Hafs Ömer Üs-Suhraverdi'nin hazırladığı fütüvvetnâme ile teşkilât yeni kural, kaide ve âdaba kavuşmuştur (3). Bundan sonraki tarihlerde de buna benzer fütüvvetnâmelerin sık sık vaz edildiğini görmekteyiz.

Türkler, Anadolu'ya XI. yüzyılın II. yarısından itibaren gelmeye başladılar ve bu göçler 1071 Malazgirt Zafeninden sonra iyice hızlandı. Anadolu'ya ilk gelen Selçuklu Türkleri yarı göçebe durumundaydılar. Burada yeni yeni teşkilâtlar kurup geliştirmek yerine, Anadolu'nun Türk leştirilmesi ve İslâmlaştırılması yanında milli birliği kurup siyasi hâkimiyeti sağlama mücadelesi verdiler. Bu mücadele böyle devam ederken XIII. yüzyılın başlarında Cengiz Han komutasındaki Moğol tehlikesi baş gösterdi. Cengiz Han, önce Çin'i (1211 veya 1215) arkasından Harzem-

(2) Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik, Ankara, 1974, S. 4, 6, 10, 27; Franz Taeschner, «İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri» Çev. Semahat Yüksel, Belleten, C. XXXVI, Sayı 142, (Nisan - 1972), Ankara, 1972, S. 203 - 235, Bkz. Yine aynı Yazarın «İslâm Ortaçağında Fütüvva (Fütüvvet Teşkilâtı)», İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt, XV, Sayı, 1 - 4 (Ekim - 1953 - Temmuz - 1954), İst. 1955, s. 3 - 32.

(3) Neşet Çağatay, a. g. e., s. 4, 9, 10, 23.

şahlar Devletini yıktı. 1218-20 tarihleri arasında Türklerle meskûn uygar ve çok gelişmiş olan Buhara, Semerkand, Taşkend vb. şehirleri yerle bir etti. Halklarını kılıçtan geçirtti. İşte, Orta Asya'dan ikinci olarak kaçış şeklinde meydana gelen göçler, böyle başladı. Bu göçlerle gelenler, genellikle, Harzem Türk Devletinin idaresinde yaşayan zanaatkârlar ile küçük tüccarlardı. Bunların, Anadolu'nun yerlisi olan zimmi zanaatkâr ve tüccarlar karşısında tutunabilmeleri için birlik olmaları, kendi aralarında teşkilatlanmaları, kaliteli ve standart mal imal edip satmaları ile mümkündür. Bu zümrenin aralarındaki dinî ve ahlâkî bağı temin edecek fütüvecilik ve fütüvvetnâmeler hazır. Birlik olup, teşkilatlanmak isteyen Türk zanaatkâr ve küçük tüccarı hazır ortamdan yararlanarak Ahilik Teşkilâtını kurdu. Deri işçilerinin Piri olan Ahî Evren Şeyh Nasrüddin'in XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelmesiyle teşkilât biraz daha kuvvetlenmiş oldu (4).

Ahî kelimesi arapça olup, lügat manası «kardeşim» demektir.

Terim olarak, belli devrede esnaf ve zanaatkârlar birliğini ifade eder.

Ahîliği, böyle arapça kökenden getirenler olduğu gibi, Türkçe «eli açık, cömert ve yiğit» anlamına gelen «akı» kelimesinden getirenler de vardır (5).

Yine, Ahîliği, Fütüvvet teşkilatı ile sülûlîğin devamı olarak gösterenler olduğu gibi, İhvan üs - Safa, Batınlık, Karmatilik, Haşîşilik, Melâmilik gibi bazı tarikat ve kuruluşlarla benzerliği olduğu yolunda görüş-

(4) Neşet Çağatay, a. g. e, s. 51 - 58, 90 - 9-, Ahî Evren Nasrüddin'in Anadolu'ya gelişi, Mevleviler tarafından öldürülmesi olayı ile ölüm tarihi hala tartışmalıdır. Çağatay, Ahî Evren'in ölümünü 1280'lere doğru götürürken, (bk. a. g. e. s. 56). Mikâil Bayram ise, Ahî Evren'in Mevleviler tarafından katledilerek veya zehirlenerek gehiden öldürüldüğünü, ölüm tarihinin ise 1257 ile 1262 arasında olması, muhtemelen de 1262'lere yakın bir tarihin olması ihtimali üzerinde durmaktadır (Bkz. Mikâil Bayram «Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti» İ. Ü. E. F. Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı) Sayı. 12, İst. 1982, s. 521 - 540, ayrıca aynı yazarın «Ahî Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri» Türk Kültürü Dergisi, Sayı. 191, s. 558 - 668, «Sadr - ud - din Konevi ile Hoca Nasir - ud - din Tusî'nin mektuplaştıkları iddiası üzerine» İÜEF, Tarih Dergisi (Ord. Prof. Dr. İ. H. Uzunçarşılı Hatıra Sayısı) Sayı. 32 (Mart - 1979) İst. 1979, s. 11 - 28, aynı yazar doktora tezinde bu konu üzerinde durmaktadır. (Bkz. İÜEF. Doktora Tezi No : 1253) Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahî Evren ile ilgisi, Diyanet Dergisi, Sayı. XVIII, s. 69 - 78 makalelerinde bilgiler bulunmaktadır.

(5) Neşet Çağatay, a. g. e. s. 51 - 52, Çağatay bu görüşü ünlü Fransız Türkoloğu J. Deny'den nakletmektedir. Ayrıca Bkz. Franz Taeschner «İslâm Ortaçağında Fütüvvet ve Teşkilâtı» İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt. XV, Sayı 1-4 (Ekim - 1953 - Temmuz - 1954) İstanbul, 1955, s. 3 - 32.

ler de mevcuttur. Fakat, Ahilik bünyesine aldığı kişiden iman ve ahlâkın yanında bir mesleğinin de olmasını, halkın içine girilmesini istemesiyle Fütüvvet, Sufilik ve Melâmilikten, anarşi ve ihtilâlciliği reddederek meşrû devletin yanında yer almasıyla İhvân üs-Safa, Batınlık, Karma-tilik ve Haşîşilikten ayrılmaktadır.

Âli Emiri ile Osman Nuri Ergin, Ahiliğin, Fütüvvet Teşkilâtının ya da başka bir teşkilâtın devâmı olmadığını, Türk illerinde bozulan milli birlik ve beraberliğin kurulması amacıyla milli birlik ve beraberlik ruhu ile doğduğunu belirtmektedirler (6).

Belirttiğimiz şekilde ortaya çıkan Ahilik Selçuklu Devleti ile birçok Anadolu Beyliğinin esnaf ve zanaatkârını teşkilâtlandırdı. 1330'larda Anadolu'ya gelen ünlü seyyah İbni Batuta Ahî zaviyelerinin Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gittiğini, bunların, o dönem esnaf ve zanaatkârlarını teşkilâtlandığı gibi, değişik yaş gruplarına mensub birçok sivil insanı da teşkilâtlandığını belirtmektedir (7).

Osmanlı Devletinin kuruluşunda Ahilerin de rolü olduğu, devletin kurucusu Osman Beyin kayın babası olan Şeyh Edebâlinin ahî olduğu, Sultan Orhan Gazi ile Murat Hüdâvendîgar'ın ahiliğe girip «şedd» kuşandıkları bazı kaynaklarda belirtilmektedir (8).

Osmanlı Devletinin kurulmasına yardım eden, ahî teşkilâtı, ilk yıllarda devletin esnaf ve zanaatkâr teşkilâtını da kendi bünyesi içine almıştır.

Ahilik, bünyesine aldığı kişiyi belirli bir ölçüde eğitime tabi tutuyordu. Bu eğitim hem iş başında hem de iş dışında olmak üzere iki başlı olarak devam ederdi. Bu eğitimi alıp, teşkilâtın istediği belirli bir seviyeye ulaşmayan kimseleri kuruluşun toplantılarına sokmazdı. Bu özelliğinden dolayı, öteden beri gizli cemiyetler durumuna düşürmüştür (9).

Ahî Teşkilâtının, Osmanlı esnaf ve zanaatkârı üzerindeki etkileri, XV. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. İmparatorluğun uyguladığı merkeziyetçi politika ve biraz da gizliliğe varan teşkilâtlanma özelliği nedeniyle, yönetimin uyguladığı idarî sisteme ayak uyduramayarak zayıflamaya başladı. İşte, ahiliğin zayıflamaya başladığı XV. yüzyılın ikinci yarısın-

(6) Neşet Çağatay, a. g. e. s. 56 - 72, 81 - 85 - 125, Osman Nuri Ergin, Mecelle - i Umûr - u Belediye, C. I. İstanbul, 1938, s. 551, 691, 711.

(7) Çağatay, a. g. e. s. 103 - 107.

(8) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, Ankara, 1973, s. 115 - 116, Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânanadan sonra Mevlevilik, İstanbul, 1953, s. 275, Neşet Çağatay, a. g. e. s. 58, 98.

(9) Çağatay, a. g. e. s. 58.

dan sonra imparatorluğun uyguladığı merkeziyetçi politikaya ayak uydurabilen, her an yönetimin denetim ve gözetimine açık, üst yöneticileri Sultanın «Berât-ı Şerif»i ile atanan Lonca teşkilâtının doğmaya başladığını ve daha sonraki yıllarda iyice güçlenerek imparatorluk esnaf ve zanaatkârına egemen olduğunu görmekteyiz (10).

2 — Lonca Teşkilâtı

Lonca, İtalyanca «Locie Loggia» kelimelerinden geldiği söylendiği gibi, Fransızca Loj (Loge) kelimesinden de geldiği söylenmektedir.

Önceleri hammaddelerin verildiği yer Lonca adıyla anılıyordu. Zamanla esnafın toplantı yaptıkları yerlere, daha sonra aynı meslekten olan kimselerin bir pirin yönetimi altında meydana getirdiği özel derneklere Lonca adı verildi (11).

Lonca adının, Osmanlı Devletinde doğu ülkesiyle yapılan ticaret yenilendikten sonra İtalyan ticaret merkezleriyle ilişkilerin kurulması üzerine ortaya çıktığı kabul edilmekte ise de, kesin olarak, doğu toplumlarına mı, yoksa batı toplumlarına mı, ait olduğu konusu hala tartışma konusudur.

Eski Roma Cumhuriyeti döneminde, mülkü olmayıp da, gerek devlet işinde gerekse özel işlerde çalışan plepler, devlet tarafından «Collegium Publicum» denilen teşekküllerde bir araya getirildiler. Bu birlikler, Ortaçağ başlarında değişik mesleklerden işçileri biraraya getirdi. Ortaçağ Avrupasında bunlara «Collegium» (Meslekdaşlık) veya «Praternite» (Kardeşlik) gibi adlar verildi. Ortaçağ Avrupasında kurulan Loncaların dinsel ve ahlâkî prensipleri yanında, yarı dinî eğlenceleri vardı. Buna karşılık, Ortaçağda doğuda kurulan Fütüvvet ve Ahîlik gibi teşkilâtlar, birçok İslâm ve Türk devletlerinin esnaf ve zanaatkârlarını teşkilâtladı. Gerek bu teşkilâtların, gerekse daha sonra ortaya çıkan Lonca teşkilâtlarının İslâm dininden kaynaklanan dinsel ve ahlâkî prensipleri yanında yarı dinî eğlenceleri de vardı (12). Bu benzerliğin, Haçlı Seferleri sırasındaki bazı etkileşimlerden olduğu yolundaki kanaatlar yaygındır. Özellikle, IV. Haçlı Seferi sırasında, Bizanslıların elinden İstanbul'u alıp (1204-1261) 57 yıl gibi bir süre burayı işgal eden Latinlerin zamanında, birçok Avru-

(10) Gabriel Baer, «Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi» (Çev. Sami Feriuel, A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. VIII - XII, Sayı. 14 - 23, (1970 - 1974) Ankara, 1975, s. 99 - 119, Rifat Özdemir, «XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo - Ekonomik Yapısı) 1785 - 1840, A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Basılmamış Doktora Tezi, s. 232 - 235, 310 - 326.

(11) Meydan Larousse «Lonca Madd.» C. VIII İst. 1972, s. 50 - 51.

(12) İber Ortaylı, Türkiye'de İdare Tarihi, Ankara, 1979.

palı halk buraya gelmiş ve bu süre içinde Anadolu Selçuklu Türkleri ile aralarında çok boyutlu ilişkiler olmuştur. Bu ilişkiler döneminde Avrupa Loncalarının Füvvet ve Ahilik gibi teşkilâtlardan etkilendiğini birçok Avrupalı tarihçi ve ekonomi tarihçisi kabul etmektedir (13).

XV. Yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla gelişen Lonca teşkilâtı, debbağlar gibi bazı esnaf topluluğu dışında kalan tüm Osmanlı esnaf ve zanaatkârını bünyesine almıştır. Öyleki, XVII. Yüzyılın İstanbul şehrinde 1109 Lonca teşkilâtı kurulub, bu teşkilâtlara 126.000 kişi bağlanmıştır (14).

İmparatorluk içindeki birçok şehirde, Müslim ve zimmî esnaf, yan yana aynı Loncaya bağlanıp aynı Şeyh, Kethüda ve Yiğitbaşının idaresi altında çalışabildiği gibi, XV. Yüzyılın sonlarında İstanbul, Bursa ve Edirne gibi büyük şehirlerde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf ve zanaatkârları kendi aralarında Loncalar kurup, kendi başlarına Kethüda ve Yiğitbaşılar seçebiliyorlardı (15).

Lonca Teşkilâtı çeşitli idari konularda merkezî hükümetlere yardımcı oluşundan dolayı idarecilerden, Sefer zamanlarında ordunun birçok ihtiyaçlarını karşılamalarından dolayı ordu mensuplarından destek gördü. Bu nedenle, XVI ve XVII. yüzyıllar boyunca sürekli olarak güçlendi. Buna karşılık Ahî Teşkilâtı ise sürekli olarak zayıfladı ve sadece bazı esnaf teşkilâtlarında adı kaldı.

İmparatorluk genişleyip kendi bünyesine sayısız zimmî esnaf ve zanaatkâr alınca, Lonca teşkilâtında müslim ve zimmî ayırımını takip etmek pek mümkün olmamıştır. Bu nedenle XVII. yüzyıldan başlamak üzere «Gedik» teşkilâtı adı altında yeni bir teşkilâtın kurulmaya başladığını görmekteyiz.

Gedik kelimesi Türkçe olup, tekel imtiyaz anlamına gelir. Sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartıyla hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesi anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile, zanaat ve ticaret icra edebilme yetkisidir.

Gedığın tekelcilik karakteri daha öncelere gitmekle beraber, resmi olarak «gedik» kelimesine 1727 yılından itibaren rastlanır ve resmi kayıtlarda 1860 yılına kadar da devam etmiştir.

(13) Çağatay, a. g. e. s. 78 - 79.

(14) Meydan Larousse, «Lonca Madde» C. VIII. ist. 1972, s. 50 - 51

(15) Mustafa Akdağ, Türkiyenin İktisâdi ve İctimâî Tarihi, C. 2, Ankara, 1974, s. 31, Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 2, İstanbul, 1971, S.369 - 370.

Bir şehirde ne kadar zanaat ve ticaret erbabı, ne kadar dükkân, atelye ve kârhâne varsa tesbit edilir, zorunluluk olmadıkça tesbit edilen sayı azaltılıp çoğaltılamazdı. Bu tekelci kurala, devlet ve esnafın uyması sonucu bir kalfanın ustalığa yükselerek dükkân açması pek kolay olmazdı.

1727 yılında esnafın sayısı «ustalık» adıyla sınırlandırılmıştır. Ama, daha sonra bu, «gedik» adını almış ve gedik teriminden de «zanaat aletleri» kastedilir olmuştur. Bir usta mesleğini bıraktığı zaman elindeki ustalık hakkını varsa, ustalık aletlerini bir başkasına satabilirdi. Zamanla, bir ustanın yalnız ustalık hakkını satması veya yalnız ustalık alet ve edavatını satması revaçta olan bir zanaat ve ticarete dışarıdan bazı kişilere izin verilmesi gibi olaylar hep «gedik» kelimesi ile anılır olmuştur.

Gedik teşkilâtının, birçok faydalarının olduğu muhakkaktı. Ama, bunun yanında statik bir esnaf ve zanaatkârlar zümresi oluşturduğu için zararları da görülmüştü. İşte bu zararları hesaba katılarak olsa gerektiği ki 22 Mayıs 1860 (2 Zilkâde 1276) tarihinde yazılan bir İrade-i Seniyye emrine uygun olarak 17 Haziran 1861 (8 Zilhicce 1277) tarihinde hazırlanan tüzük mucibince ilga edilmiştir (16).

III — ANKARA'DA ESNAF TEŞKİLÂTI

1 — Değişik Esnaf Yöneticilerinin Kullandıkları Ünvanlar

Çağına göre güçlü bir devlet teşkilâtı kurmuş olan Osmanlı, sevk ve idaresi altında yaşayan insan topluluklarını, şehir ve kasaşabalarda faaliyet gösteren esnaf örgütlerini yaşayış, üretim, tüketim ve karşılıklı olarak yaptıkları alış - veriş ilişkilerini belirli kâide ve nizâmlara bağlamayı da ihmâl etmemiştir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, incelediğimiz dönem Ankara'sında Attar, Debbâğ, Krişçi, Dikici, Haffaf, Muymtab, Hallaç, Terzi, Kuyumcu, Gazzaz, Bezzaz, Bakkal vb. değişik iş kollarında faaliyet gösteren esnaf grupları mevcuttu (17)) Bu esnaf grupları, geleneksel kurallara göre «Ahi» veya «Lonca» teşkilâtlarına bağlı idiler. Her esnaf teşkilâtının başında, devlet yöneticileri ile esnaf arasında veya esnafın birbiri arasındaki ilişkileri sağlayan, esnafa hammadde temin eden, temin edilen hammaddeyi eşit şartlar altında esnafa dağıtan, esnafın ürettiği malın kalitesini kontrol eden, mahkeme ile yöneticilerin verdiği resmi narha esnafın uyup uymadığını gözetleyen, esnafın dihi ve mesleki

(16) Çağatay, a. g. e. s. 125 - 132.

(17) Ankara Şer'iyye Sicili Defter No. 228, Belge No. 82. Bundan sonraki notlarda Şer'iyye Sicilleri, Defter ve Belge numaraları (AŞS., 228/82) şeklinde kısaltılacaktır. Bilindiği gibi Ankara Şer'iyye Sicilleri Ankara Etnografya Müzesinde bulunmaktadır.

eğitiminde önderlik eden, esnafın kendi mesleklerine özgü geleneklere uymasını sağlayan, meslekten olmayan yabancı kişilerin mesleğe girmesini engelleyen, devletin esnaktan istediği vergi, zahire ve tevizatın toplanmasına yardım eden, jurnal teşkilâtı kurulduğu vakit gerekli bilgileri jurnal kâtiplerine götüren vb. esnafla ilgili birçok görevi yerine getiren bir yönetici bulunmaktaydı. Bu yöneticilerin ünvanları, temsil ettikleri esnafın yaptığı işe göre değişiyordu. Örneğin: Ahilik geleneğine bağlı olan Debbâğ Esnafının yöneticilerine «Ahî Baba» (18), Sofçu Gazzaz, Attar vb. Esnafının yöneticilerine «Şeyh» (19), Kuyumcu, Ekmekçi vb. Esnafının yöneticilerine «Kuyumcu Baş, Ekmekçi Baş» (20), Bakkal Esnafının yöneticilerine «Bazar Baş» (21), Berber Esnafının yöneticilerine «Kethüda» (22) gibi ünvanlar kullanılmakta idi. Bazı esnaf örgütlerinde, bu yöneticilere, yardım eden «Kethüda, Yiğitbaşı ve Duacı» gibi yardımcı elemanlar da vardı. Örneğin: Haffâf Esnafının bir «Şeyh» bir de «Kethüda»ları, Ekmekçi Esnafının bir «Ekmekçi Baş»ı bir de «Yiğitbaşı»ları, Tekneci Esnafının bir «Şeyh»i bir de «Duacı» denilen görevlilerinin bulunduğunu görmekteyiz. 1818'de Tosya'da da buna benzer yöneticilerin atandığını tesbit etmemiz mümkündür (23).

İmparatorluğun geneli üzerindeki araştırmalara dayanan Osman Nuri Ergin, XX. yüzyılın başlarında Serezdeki Mahalli Esnaf teşkilâtına dayanan Serezli Esat Bey, Tanzimata girerken Şehirler İdaresini İnceleyen Musa Çadırcı, II. Abdülhamit Döneminde bazı saray mensuplarının «Esnaf Kethüdası» olarak atanmasına dayanan Gabriel Baer çoğu kere esnafla devlet arasında, ya da esnafın birbiri arasında ilişkileri sağlayan yöneticilere «Kethüda» denildiğini belirtmektedirler (24). Halbuki, belirttiğimiz tarihlerde, incelememize konu olan Ankara şehrinde, değişik esnaf gruplarına mensup yöneticilere «Ahî Baba, Şeyh ve Kethüda» dendiği gibi, bunlara yardım eden «Kethüda, Yiğitbaşı ve Duacı»ların olduğunu görmekteyiz. Araştırmamızda genel olarak Ankara'da, bütün esnaf yöneticilerine «Kethüda» denildiğine dair bir kayda rastlamamız mümkün olmadı.

(18) AŞS. 202/228 (Ankara Şer'iyye Sicili Defter No. 203, Belge No. 228'i ifade etmektedir).

(19) AŞS, 176/2, 202/68, 208/422.

(20) AŞS, 177/116, 185/228.

(21) AŞS, 193/97, 130.

(22) AŞS, 202/442, 208/474.

(23) AŞS. 185/176, 228, 198/164, 223/14, 38, Çağatay, a. g. e. s. 99 - 100.

(24) Osman Nuri Ergin, Mecelle - i Umur - u Belediye, C. I, İstanbul, 1938, Serezde Esnaf Teşkilâtı hakkında bk. Çağatay, a. g. e. s. 135 - 156, Musa Çadırcı «Tanzimata Girerken Türkiye'de Şehirler İdaresi «DTCF. Basılmamış Doktora Tezi, No : 159, Ank. 1972, S. 101 - 102, Gabriel Baer,» Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi» Çev. Sami Feriel, AÜDTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. VIII - XII, Sayı, 14 - 13 (1970 - 1974) Ankara, 1975, s. 99 - 119.

2 — Esnaf Yöneticilerinin Atanma ve Azilleri

Birinci derecede esnaf yöneticisi olan «Ahî Baba, Şeyh, Baş ve Kethüda»lar tabi oldukları kendi esnafları tarafından seçilirlerdi. Seçim sonucunda, esnaf, nâibe giderek seçilen kişinin kendi esnafları başına yönetici seçildiğini belirterek, bu kişiye «berat-ı şerif» verilmek üzere Der-Saadete «ilâm» yazıvermesini isterlerdi. Bu istek üzerine, nâib, İstanbul'a «ilâm» yazıp belirtilen kişiye «berat-ı şerif» verilmesini istemekte, merkez adayın durumunu inceleyip, hangi şartlar altında ne kadar ücretle görev yapacağı gibi konular incelendikten sonra «berât-ı şerif» veriyordu. Verilen berâtın, Ankara'ya gönderilerek Şer'iyeye Siciline kayıd edilmesinden sonra atama işlemi tamamlanmış oluyordu. Örneğin : 17 Temmuz 1809 (4 C. Âhir 1224) tarihinde Ankara Debbağ Esnafının «Ahî Baba» ünvanıyla yöneticisi olan Seyyid Ahmed bin Seyyid Osman ölünce, esnaf kendi aralarında ölenin oğlu Seyyid Osman bin Seyyid Ahmed'i «Ahî Baba» seçerek, eline Berât-ı Şerif verilmesi hususunda Ankara Nâibinin «ilâm» yazıvermesini istemişler ve Nâib de bu isteğe uyarak ilâm yazıp Berât istemişti (25). Aynı yöntemle, 5 Haziran 1813 (5 C. Âhir 1228) tarihinde Berber Esnafının başına «Kethüda» atandığını görmekteyiz (26).

Padişah, genellikle bu tür istekleri kabul ederek, seçilenin adaylığını onaylayıp, eline «Berât-ı Şerifi»ni vermekteydi.

Normal şartlarda atama yöntemi bu idi. Bazen, İstanbul'a gidilerek veya arzuhal gönderilerek Berât temin etme yoluna da gidilirdi. Ama, bu durumlarda merkezî yönetim, kaza Nâbinden gerekli soruşturmanın yapılarak «ilâm» edilmesini isterdi. Örneğin : 1808 (1223) tarihte Ankaralı bir kişi, Kasap Esnafının işlerini yürütemediğini iddia ettiği «Kasap Başı»nın azl edilerek, kendisinin «Kasap Başı» seçilip eline Berat verilmesi hususunda İstanbul'a «arzuhal» göndermiş, «arzuhal» üzerine merkezî yönetim durumun incelenip, «ilâm» edilmesini Ankara Nâibi'nden istemiştir (27).

Yukarıda belirttiğimiz birinci derecedeki yöneticilere yardım eden «Duacı»lar «Berât-ı Şerif»le (28), «Yiğitbaşı»lar ise mahkemeden verilen «mürasele-i şeriyeye» ile atanırlardı (29).

Bu yöneticilerin görev süreleri, kesin kurala bağlı değildi. Esnafın istememesi, görevinde beceriksiz davranması veya görevini yapamıyacak kadar hasta olması gibi nedenler azl edilmelerine yetiyordu. Örne-

(25) AŞS, 208/430.

(26) AŞS, 202/442.

(27) AŞS, 208/278.

(28) AŞS, 198/164.

(29) AŞS, 185/229.

ğın : 9 Eylül 1802 (11 C. Evvel 1217) tarihinde Ankara Kasap Esnafı mahkeme-ye gelerek mevcut «Kasap Başı» dan memnun kalmadıklarını belirterek, bunun azl edilip yerine istedikleri kişinin «Kasap Başı» seçilmesini, bu hususda mahkemenin İstanbul'a «ilâm» yazıvererek «Berât-ı Şerif» isteyivermesini istediklerini görmekteyiz (30).

IV — ESNAF YÖNETİCİLERİNİN GÖREVLERİ.

1 — Devlete Karşı Olan Görevleri

a) İdari Görevleri

Esnaf Yöneticilerinin, idare ettikleri esnafa karşı idarî görevleri olduğu gibi, devlete karşı da idarî görevleri vardı. Merkezî idare veya mahalli yöneticiler bazı konularda direkt olarak bütün esnaf üyelerini muhatab olarak kabul etmek yerine, sadece esnaf yöneticilerini kendilerine muhatab olarak seçiyorlardı. Onun için, yayımlanan bazı ferman ve buyuruldularda tüm esnafa hitab etmek yerine sadece esnaf yöneticilerine hitab edilmekte olduğunu görüyoruz. Örneğin : 5 Kasım 1827 (15 R. Âhir 1243) yılında Mansure Ordusunun iltiyaçlarını karşılamak üzere «İhtisab Resmi» konulduğu zaman, Ankara esnafının yazılmasında mahkeme ve mübaşirin yanında Esnaf Kethüdalarına da idarî görev verildiğini (31), 1825 (1240) yılında, Ankara Nâibleri için, Ankara Esnafından yılda bir kere 1100 guruş «Narhiyye» toplanması konusunda, Ankara Mutasarrıfı Nurullah Paşa'nın yayınladığı «buyuruldu» da, Mahkeme ve Şehir Âyanı yanında Esnaf Şeyh ve Kethüdalarına da hitab ederek belirtilen işin biran önce bitirilmesinin istendiğini görmekteyiz (32).

b) Adli Görevleri

İnsanların yaşadığı şehirlerde, sık sık değişik sorunların doğması tabidir. Doğan bu sorunların, çeşitli şekillerde Ankara Mahkeme-i Şer'iyesine intikâl ettiğini görmekteyiz. Mahkemede bu sorunların çözümlenmesi belirli usûllere bağlı idi. Mahkemeye intikal eden konulara göre, şuhudü'l-hâl denilen, bir çeşit mahkeme jürisi diyebileceğimiz bir jürinin mahkemede hazır bulunduğunu, duruşma sonunda «sicil-i mahfuz»un altına imzalarını attıklarını görmekteyiz. Bu jüri, mahkemenin adil geçmesine yardımcı oluyordu. Kadı veya Nâibler halledilmesi zor bazı konu-

(30) AŞS, 183/93, 190/74.

(31) AŞS., 215/295.

(32) AŞS., 224/64.

nularda, bunlara müracaat ederek, bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak hakkın yerini bulmasına yardımcı oluyorlardı (33).

Ankara Esnafını ilgilendiren bazı konular mahkemeye intikâl ettiği zaman, şuhudü'l-hâl denilen jüri üyelerinin içinde, genellikle bir veya birkaç esnaf yöneticisinin adını görmek mümkündür. Bu durum, «sicil-i mahfuz» kayıtları incelenirse açık olarak görülebilecektir. Örneğin: 12 Eylül 1787 (29 Zilkade 1201) tarihli bir mahkeme oturumunda, Ankara'dan İzmir'e giden iplikle ilgili bir davaya bakılmaktadır. Bu davada hazır bulunan Şuhudü'l-hâl üyeleri incelendiği vakit, Hacı Bayram-ı Veli Tarikatı Post-nişinî Şeyhinin, Ankara Damga Emîninin, Ankara Şehir Kethüdasının isimlerinin yanında Ankara Sofçular Şeyhinin de adını görmekteyiz (34). Bu durum, esnaftan birisini ilgilendiren konularda, o esnaf yöneticisinin mahkemede şuhudü'l-hâl üyesi olarak hazır bulunup, hakkın yerini bulmasında mahkemeye yardımcı olduklarını açıkça göstermektedir.

c) Malî Görevleri

Devletin, yönettikleri toplumlara karşı görevlerini yürütebilmek için, ekonomik yönden güçlü olmaları gerekir. Ekonomik yönden güçlü olmayan devletler, toplumlarına istenilen hizmeti götüremezler. Tarih boyunca devletler, ekonomik yönden güçlü olabilmek için, savaşlar sonunda ganimet elde etmek, yeraltı kaynaklarını kullanmak, milletler arası ticareti ele geçirmek gibi yöntemler yanında eşit ve adil oranda kendi toplumlarından vergi almak gibi yöntemleri uygulamaya koymuşlardır. Kıtalararası bir imparatorluk kurmuş, olan, Osmanlı İmparatorluğunda da durum böyle olmuştur.

İmparatorluk genelinde, reâyadan, şer'i ve örfî resimlerin alındığı bilinmektedir. Bu resimlerin tarh u tevziinde esnaf yöneticilerinin rolü büyüktür. Özellikle, esnaftan alınacak resimlerde, esnaf yöneticilerinin görevleri küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Devlet tarafından, yertî vaz edilen örfî resimlerde, esnaf yöneticilerinin görev aldıklarını sık sık görmekteyiz. Örneğin: 1827 (1243) yılında Mansure Ordusunun ihtiyacını

(33) Musa Cadırcı «Tazminat'a Girerken Türkiye'de Şehirler İdaresi», AÜDTCF. Basılmamış Doktora Tezi, No. 159, Ankara, 1972, s. 173-177. Yine aynı yazarın, «Tanzimat'ın İlanı Sırasında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu» ve 1838 Tarihli «Tarik-i İlimiyye'ye Dâir Ceza Kanunnâmesi» A. Ü. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XIV'den ayrı basım, Ankara, 1983, s. 139-161. Bu kanun-nâmede kanun ile ilgili geniş bilgi verilmektedir. Rifat Özdemir, «XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara» (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840, AÜ. DTCF. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1984, s. 247-249.

(34) AŞS., 176/152, 159.

karşılama üzere İhtisab Resmi vaz edildiği zaman, Ankara Esnafını tahrir edilmesi, esnafın gücüne göre ihtisab resmi dağıtılması, yevmi olarak bütün esnafa dağıtılan 280 gurusun toplanıp İstanbul'a gönderilmesinde esnaf Kethüdalarının aktif olarak görev yaptıklarını görmekteyiz (35).

Zaman zaman, ehl-i örf mensuplarının Kapu Halklarını besleyebilmek veya sefere giden ordu birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamak veyahut da imparatorluğun bir bölgesinden diğer bölgesine sevk ve intikâl eden askerî birliklerin ihtiyacını karşılamak üzere esnaf yöneticilerinin önderliğinde, esnaftan çeşitli zahirelerin alındığını görmekteyiz. İşte bu durumlarda, esnaf yöneticilerinin ihtiyaç duyulan zahireyi kendi esnaflarından toplayıp, ehl-i örf mensuplarına bir «temessük» (senet) karşılığında verdiklerini, daha sonra da ellerindeki «temessük»le Sancakbeyi veya Mutasarrıflardan paralarını aldıklarını biliyoruz. Örneğin : 1814 (1229) yılında Ankara'da Ekmekçi, Bakkal, Kasap vb. gibi 19 tane esnaf yöneticilerinin, Ankara Mutasarrıfı Vezir Abdurrahman Paşaya «temessük»le verdikleri zahirenin bedelini almışlardı (36).

d) Beledî Görevleri

Şehirlerde toplu olarak yaşayan insanların, belirli kural ve kaideleere uymaları gerekmektedir. Eğer bu sağlanamazsa, tüm şehir halkı rahatsız olacaktır. Çağına göre güçlü bir devlet kurmuş olan Osmanlı, bu konuda ihmal etmemiştir. Osmanlı Şehirlerinde, halkın mal, can ve ırz emniyetini sağlayan Beğlerbeğleri, Sancakbeyleri, Subaşılar, Mutasarrıflar, Mütesellimler, Voyvodalar vb. gibi ehl-i örf mensupları yanında Kadı, Nâib vb. gibi ehl-i şer' mensupları da vardı. Bu yöneticiler görevlerini, şehirlerde yaşayan çeşitli zümrelerin yardım ve destekleriyle yürütebiliyorlardı. Şehrin eğitim hizmetlerinde Müderrislerin, sağlık sorunlarında hekimlerin, mimarlık hizmetlerinde şehir mimar ve neccarlarının, ekmek ihtiyacının karşılanmasında ekmekçilerin, et ihtiyacının karşılanmasında kasapların vb. gibi zümrelerin geniş ölçüde yardımları oluyordu.

Şehirlere ait değişik sorunların çözülmesinde ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarının yürüttükleri hizmetler yanında, çeşitli esnaf zümrelerinin de değişik hizmetleri yürüttüklerini görebiliyoruz. Örneğin : 1794 (1209) tarihinde Ankara'da faaliyet gösteren Kasap ve Mumcu Esnafları, yöneticileri vasıtasıyla şehir halkının ucuz mum alabilmesi konusunda anlaşırılar. Bu anlaşmaya göre, Kasap Esnaf 3 vukıyye iç yağını, mumcu esnafına

(35) AŞS. 215/295, Rifat Özdemir, a. g. e. s 51 - 52, 207 - 212, 232 - 235, 313 - 326. belirtilen sayfalarda uzun uzun bilgi verilmektedir.

(36) AŞS., 213/99.

1 guruşa satacak, mumcu esnafı da yağı işleyip mum haline getirdikten sonra, kıyyesini 24 paraya satacaktır⁽³⁷⁾.

e) Sosyal Görevleri

Şehirlerde oturan insanların aradığını bulabilmesi, bulduğu malın ucuz ve kaliteli olması gerekmektedir. Bunu sağlamak, şehir yöneticilerinin görevidir. Osmanlı şehirlerinde, bu görevi, ehl-i örf ve ehl-i şer' mensupları yanında çeşitli esnaf yöneticileri de yürütüyordu. Özellikle, halkın aradığını bulmasında, bulduğu malın ucuz ve kaliteli olmasında esnaf yöneticilerine büyük görevler düşmekteydi. Yine esnafın üretmekte olduğu malın azalmaması, üretilen malın narh fiyatlarına uyması, esnafın kullandığı ölçü ve tartı aletlerinin tam ve sağlam olması, kalitenin korunması, yılda enaz iki kere tüm eşyalara narh verilmesi gibi konularda esnaf yöneticilerinin etkileri büyük oluyordu. Örneğin : 1834 (1250) yılında işçi ücretleri ile ihtiyaç maddelerinin pahalalanması nedeniyle Ankara'da yemeni imalatı azalmış ve buna paralel olarak da yemeni sıkıntısı çekilmeye başlamış hem de bir anda yemeni fiyatları yükselmiştir. Olay üzerine durum mahkemeye intikal etmiş ve olaydan sorumlu tutulan Dikici ve Yemenici Esnafı «...her birimiz ikişer üçer kalfaya ve külliyyetli sermayeye muhtaç olup, ancak bir müddetten beru mezkûr kalfaların yevmiyeleri artıp ve sahtiyan ve gön ve sâir malzememizin bahaları gün be-gün ziyadeye çıkıp bu suretle takım-i mezkûrları beher gün tekmi'len tasni ve imâlde külli masârife ve duyûn-ı kesireye düşar olmamızla...» ifadeleriyle dile getirmektedirler⁽³⁸⁾.

Belgede açık olarak görüldüğü gibi, istenilen yemeni takımlarının gününde yetiştirilmemesi nedeniyle halk arasında bazı sıkıntılar doğmuş ve bu sıkıntıların giderilmesi hususunda esnaf ve yöneticilerin tetbir alması istenmiştir.

2 — Esnafa Karşı Olan Görevleri

a) İdari Görevleri

Esnaf yöneticilerinin devlete karşı idari görevleri olduğunu yukarıda belirttik. Devlete karşı idari yönden sorumlu olan esnaf yöneticileri, yönettikleri esnaf üyelerine karşı da sorumluydular. Yönettikleri esnafı, devletle olan münasebetlerinde, ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarıyla temasa geçerek halledilmesi gereken konuyu bir an önce çözüme kavuştururlardı. Aynı zamanda bütün esnaf arasındaki iyi ilişkilerin doğması, aralarındaki haksız rekabetin kaldırılması, kırgınlıkların giderilmesi, esna-

(37) AŞS., 186/120.

(38) AŞS., 236/59, Rifat Özdemir, a.g. e. s. 324 - 326.

fın ihtiyaç duyduğu hammaddenin temin edilmesi, temin edilen hammad-
denin esnaf üyeleri arasında eşit şartlarda taksim edilmesi, esnaf meslek
haysiyetinin korunması, kimsenin haksız yere meslekten çıkartılmaması
vb. gibi konularda esnaf yöneticilerinin aktif rol oynadıklarını görmekte-
yiz. Örneğin : 1788 (1203) yılında, Ankara «Kuyumcubaşısı »olan Seyyid
Mehmed ve Seyyid İbrahim bila -veled ölürler. Aynı görevi yapmak, kim-
seyi taciz etmemek, kimseyi meslekten çıkarmamak şartıyla Seyyid Ah-
med bin Osman'ın kendi isteği ile Kuyumcubaşılığa getirilerek eline be-
rat verildiğini (39), yine 1808 (1223) yılında Ankara'ya kesilmek üzere ge-
len koyunları eşit şartlarda kasap esnafına dağıtamayan Kasapbaşı'nın
esnaf tarafından ehliyet ve liyakatsızlığı öne sürülerek azl edildiğini gör-
mekteyiz (40). Bunlara benzer örnekleri çoğaltmamız mümkündür.

b) Meslekî Görevleri

Fütüvvet teşkilatında olsun, Ahî teşkilatında olsun, Lonca teşkila-
tında olsun, bir gencin mesleği öğrenip yüksebilmesi için çıraklık, kalfa-
lık ve ustalık devrelerinden geçmesi icab etmektedir. Osmanlı ülkesinde,
XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen Lonca teşkilatında da
bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalınmıştır. Bir kişinin bir zanaata girip, es-
naflık yapabilmesi için mutlak surette çıraklık, kalfalık ve ustalık yap-
ması gerekiyordu. Çıraklıktan gelmeyen kişi herhangi bir zanaatı icra
edemezdi. Böyle bir durum zuhur ederse tüm esnafı beraber esnaf yöne-
ticisi o kişinin karşısına çıkıp, mesleği yaptırmazdı. Geleneğe aykırı ola-
rak, mesleğe girmek isteyen kişi direnirse, esnaf yöneticisi mahkemeye
müracaat ederek yönettiği esnafın hakkını ve Lonca töresini korumaya
çalışırdı. Örneğin : 1818 (1233) yılında, Dolucu Seyyid Osman adlı bir kişi
çıraklık yapmadan Torbacılık mesleğine girmek ister. Bunun üzerine An-
kara Torbacı Esnafı ve yöneticisi «Şer'i şerif ve Kanun-ı münife muhalif
olup sanatta dahi ehliyeti yoktur» diyerek bu kişiyi mesleklerine almak
istememezler. Bunun üzerine esnaf ve yöneticileri mahkemeye gelerek adı
geçen Seyyid Osman'ın mesleklerinden men edilmesini isterler ve mahke-
me şahitleri de dinledikten sonra Torbacı Esnafını haklı bularak Seyyid
Osman'ı meslekten men eder (41). Burada açık olarak görüldüğü gibi, es-
naf yöneticileri, meşru yöntemler uygulayarak esnafın mesleklerini koru-
yordu.

c) Dinî Görevleri

Daha önce belirttiğimiz gibi, Fütüvvet, Ahî ve Lonca teşkilatları dinî
ve ahlakî yönden geniş ölçüde İslâm hukukundan yararlanmıştı. Esna-

(39) AŞS, 177/370.

(40) AŞS, 208/278.

(41) AŞS, 218/117.

fın ürettiği malın kaliteli olmasında sattığı malın normal bir fiyattan satılmasında, esnaf ve arasında meslek ahlakının doğmasında hâkim olan unsur İslâmî prensiplerdi. Yine, Lonca teşkilât prensiplerinde, gençlerin yükselmesi çıraklık, kalfalık ve ustalık esasına bağlıydı. Bu yükselmeler sırasında «Şedd» veya «Peştamal» kuşanma denilen törenler yapılıyordu. Bu törenler de İslâmî prensiplere göre yapılıyordu. Esnaf arasında, zaman zaman yarı İslâmî eğlencelerin olduğunu da biliyoruz. Bu eğlenceler üzerinde de İslâmî etkilerin varlığı açık olarak görülmektedir. İşte, değişik amaçlarla yapılan törenlerde veya esnafın ihtiyaç duyduğu zamanlarda Kur'an-ı Kerim okuyup dua eden, yeni yetişen gençlere dinî ve ahlakî bilgiler veren kısaca esnaf mensuplarının kalbine Allah korkusunu yerleştiren, kuldan utanma duygusunu aşıl原因an bir esnaf yöneticisi vardı. Esnaf teşkilatında, bu görevli genellikle «Duacı» adıyla anılmaktaydı. Örneğin: 1802 (1217) yılında, Ankara'da Teknecilik yapan Tekneci Esnafının yöneticisine hem «Şeyh» hem de «Duacı» deniyordu. Yani yönetim görevi yanında «Duacı»lık görevini de beraber yürütüyordu⁽⁴²⁾. Bazen bu görev ayrı ayrı kişilerede verilebiliyordu.

V — ESNAF VE ŞEHİR EKONOMİSİ

1 — Ankara'da Mevcud Olan Meslek Grupları

İncelediğimiz dönemde, Ahî ve Lonca teşkilatı geleneklerine bağlı, birçok sorunu kendi aralarında çözebilen, devlete ve birbirlerine karşı sorumluluk yüklenebilen, mesleklerini ve birliklerini sıkı sıkıya koruyan, şehir ekonomisine canlılık getiren belirli bir esnaf kesimi mevcuttu.

Bu dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, XVI. yüzyıl sonlarında Ankara'da faaliyet gösteren esnaf teşkilatlarına bakmak gerekir. XVI. yüzyılın sonlarında, çok çeşitli eşya, alet ve hizmet üreten, mükemmel bir esnaf teşkilatına sahip 43 tane meslek teşekkülü vardı. Bunlar :

Bezzazlar	Katırcılar	Bakkallar
Bezirciler	Attarlar	Çerçiler
Bostancılar	Arpacılar	Demirciler
Çanakçılar	Sof yuyucuları	Kaftancılar
Debbağlar	Sof perdahçıları	Külahçılar
Kuyumcular	Saraçlar	Keçeciler
Muytablar	Semerciler	Kazancılar
Pabuçcular	Yorgancılar	Kalaycılar
Sabuncular	Terziler	Kürkçüler
Sofcular	Boyacılar	Kasablar

(42) AŞS, 198/164.

Bennalar	Berberler	Oduncular
Cerrah ve Tabibler	Neccarlar	Nalbandlar
Dellaklar	Mumcular	Dellallar

gibi çeşitli mesleklerden oluşuyordu (43).

İncelediğimiz döneme gelindiği vakit bu sayının arttığını görmekteyiz. 1827 (1243) tarihinde «... Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye masârıfına medâr olmak için...» İstanbul, İzmir ve Edirne'de olduğu gibi, Ankara'da da «İhtisab Resmî» konulur. Aynı tarihte Ankara Nâibine, Mütesellimine ve diğer Vücut-ı Ahaliye hitaben yazılan bir fermanla, bütün esnafın yazılması yazılan esnafa güçlerine göre belirli bir miktar resim takdir edilmesi, hazırlanacak defterin acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Ferman üzerine harekete geçen sancak yönetimi 2 Kasım 1877 (11 R. Ahir 1243) tarihinde gerekli sayımı yaparak İstanbul'a gönderilmiştir (44).

İhtisab Resmine ilişkin bu defterde, çeşitli meslek dallarının adları, mesleği yaşatan esnafın sayısı, esnaftan herhangi birinin ve o meslek kolundaki bütün esnafın verecekleri günlük resim miktarı toplamı ayrı ayrı gösterilmiştir.

Biz, bu defterden yararlanarak, 1827 yılında Ankara'da faaliyet gösteren esnaf teşkilatlarının adlarını, sayılarını esnaf başına isabet eden vergi miktarı ile o meslek kolundaki bütün esnafın ödemesi gereken vergi miktarını bir liste halinde çıkarmayı uygun bulduk.

Esnaf Grubu	Esnafın adedi	Tüm Esnafın	
		Esnaf başına vercekleri vergi miktarı (Para olarak)	toplam olarak vercekleri vergi miktarı (para olarak)
1 — Debbağın	40	4	160
2 — Kirişciyân (Kirişci)	5	4	21
3 — Dikiciyan (Dikici)	239	2	473
4 — Haffafan (Haffaf, kavvaf)	39	5	195
5 — Attaran (Aktar)	58	5	290
6 — Muytabân (Mutaf)	11	5	55
7 — Hallâcân	11	2	22
8 — Derziyan (Terzi)	187	3	561

(43) Özer Ergenç, «1580-1596 yılları arasında Ankara ve Konya şehirlerinin mukayeseli incelenmesi yoluyla Osmanlı şehirlerinin kurumları ve sosyo-ekonomik yapısı üzerinde bir deneme» D. T. C. F. Basılmamış Doktora tezi No : 172, Ankara, 1973, s. 149.

(44) AŞS, 228/78, 82.

Esnaf Grubu	Esnafın adedi	Tüm Esnafın toplam olarak verecekleri	
		Esnaf başına verecekleri vergisi miktarı (Para olarak)	vergisi miktarı (para olarak)
9 — Kuyumciyân	63	4	252
10 — Bakkalân	46	5	230
11 — Gazzâzân (Kazzâz)	12	7	84
12 — Bezzâzân	193	6	1158
13 — Çulhacıyân	19	2	38
14 — Şalcıyân ve Tevâbiatı Esnafı	546	—	2390
15 — Tiftikciyân	9	4	36
16 — Tiftik Boyacıları	4	4	16
17 — Bez Boyacıları	42	5	210
18 — Demirciyân (Demirci)	25	3	75
19 — Tüfenkciyân	10	3	30
20 — Kılıçciyân	8	3	24
21 — Çilingirân	7	3	21
22 — Kassabân	13	12	156
23 — Ekmekciyân	14	8	112
24 — Çıkrıkciyân (Çıkrıkçı)	8	2	16
25 — Dühancıyân	76	5	380
26 — İğciyân	13	1	13
27 — Sarracân	21	4	84
28 — Kalaycıyân	40	4	160
29 — Bakırcıyân	12	8	96
30 — Nalçacıyân	12	2	24
31 — Mumciyân	5	5	25
32 — Börekciyân	14	5	70
33 — Pirinçciyân	4	2	8
34 — Helvacıyân	18	4	72
35 — Semerciyân	30	4	120
36 — Berberân	56	2	112
37 — Keçeciyan	25	3	75
38 — Kahvehâne	66	4	264
39 — Tahmisân	7	2	14
40 — Desticiyân (Testici)	7	2	14
41 — Değirmenciyan	12	10	120
42 — Hammalân	28	2	56
43 — Teraziciyan	13	1	13
44 — Leblebiçiyân	11	5	55

Esnaf Grubu	Esnafın adedi	Tüm Esnafın	
		Esnaf başına verecekleri vergi miktarı (Para olarak)	toplam olarak verecekleri vergi miktarı (para olarak)
45 — Balıkçı ve Zeytunciyân	14	4	56
46 — Dökmeciyân	3	4	12
47 — Saçakciyân	4	4	16
48 — Kürkciyân	18	3	54
49 — Kalpakciyân	6	4	24
50 — Takyeciyân	8	2	16
51 — Yorgancıyân	4	3	12
52 — Bezirciyân	3	5	15
53 — Tekneciyân	82	3	246
54 — Gönciyân	9	4	36
55 — Kazılıcyân (Kazılıcı)	11	2	22
56 — Palasciyân	22	1	22
57 — Çarıkcıyân	4	1	4
58 — Abacıyân	7	5	35
59 — Dellâllar (Tellallar)	21	2	42
60 — Esnaf-ı Dülgerân	72	4	288
61 — Kireçciyân	2	5	10
62 — Sıvacıyân	14	4	56
63 — Taşciyân	29	4	116
64 — Çubukciyân	27	2	54
65 — Hasırcıyân	3	1	3
66 — Esnaf-ı Bostancıyân	91	4	363
67 — Na'lbend	4	3	132
68 — Kurşuncu	1	5	5
69 — Hınacıyân	4	2	8
70 — Basdırmacıyân	18	3	54
71 — Enfiyeci	3	3	3
72 — Sebzeçiyân	30	1	30
Değişik Han ve Hamam Esnafı :			
73 — Şengül Hamamı	1	6	6
74 — Hasan Paşa Hamamı	1	12	12
75 — Karacabey Hamamı	1	12	12
76 — Kurşunlu Han Derununda Mağaza	22	10	220
77 — Urgancılar Hanı Derununda oda	31	10	300

Esnaf Grubu	Esnafın adedi	Esnaf başına verecekleri vergi miktarı (Para olarak)	Tüm Esnafın toplam olarak verecekleri vergi miktarı (para olarak)
78 — Zağferân Hanı			
Derunun oda	37	6	222
79 — Çengel Hanı Derununda oda	26	8	208
80 — Kapan Hanı Kervansarayı	1	6	6
81 — Karaman Hanı Kervansarayı	1	3	3
82 — Abacılar Hanı Kervansarayı	1	3	3
83 — Hacı Böcek Hanı Kervansarayı	1	3	3
84 — Sarı Kadioğlu Hanı			
Kervansarayı	1	4	4
85 — Kalecik Hanı	1	3	3
86 — Allem kallem Hanı	1	2	2
87 — Ağa-zâde Hanı	1	3	3
88 — Keçeciler Hanı	1	2	2
89 — Pirinç Hanı	1	4	4
90 — Muslu Paşaoğlu Hanı	1	3	3
91 — Taht'el-kal'a Hanı	1	2	2
92 — Nalband İbrahim Ağa Hanı	1	2	2
93 — Tahtacı Hanı	1	2	2
94 — Keder-zâde Hanı	1	4	4
95 — Suluhan	1	4	4

Burada görüldüğü gibi sayım sırasında 95 grup vergi mükellefi belirtilmiştir.

Listeye bakıldığı zaman, baştan 72 tanesi, şehirde faaliyet gösteren meslek çeşitlerinin adlarını, 23 tanesi de şehirdeki han ve hamamlarda çalışan esnafı göstermektedir.

Bu meslek dallarında faaliyet gösteren esnaf adedini topladığımız zaman 2331 rakamını bulmaktayız.

İhtisab Resmini, her, esnafın gücüne göre vermesi zorunlu olduğundan, bu rakam şehirde faaliyet gösteren zanaat erbabının sayısını verdiği gibi, mesleklerini icra ettikleri, ekmek paralarını kazandıkları dükkân sayısını da veriyor demektir. Geleneksel Osmanlı Ahî ve Lonca Esnaf teşkilatlarına bağlı, meslek erbabının imalathâne veya dükkânında genel olarak bir usta (mal sahibi) bir kalfa, ve bir de çırak bulunuyordu. Biz, bir iş yerinde ortalama iki kişinin çalıştığını var sayarak ($2331 \times 2 = 4662$)

4662 kişinin bu meslek dallarından para kazandığını söyleyebiliriz. Yine, bu varsayım biraz daha genişletir ve bu insanların ayrı ayrı ev (Gerçek-hâne) geçindirdiğini düşünürsek 4662 aile bu meslek dallarından geçimlerini temin ediyordu, demek mümkündür.

Bu mesleklerden başka yukarıdaki listenin sonuna eklediğimiz 3 hamam ile 20 handa çalışan hancı ve hamamcı esnafını da saymak gerekir.

Bütün bu meslek erbabı, toplam olarak günde 280, yılda (360 günde) 100800 guruş «ihtisab resmi» ödemeyi teahhüd etmiştir.

Buraya kadar, Ankara'da faaliyet gösteren meslek çeşitlerini, bu mesleklerden geçimini sağlayan esnaf sayısını, mevcut esnafın günlük ve yıllık olarak verecekleri vergi miktarını açıkladık.

Acaba, bu esnaf topluluğunun dinî ve etnik yapısı neydi, ne kadar Müslüman, ne kadarı Zimmî, ne kadarı Türk ne kadarı Türk olmayan unsurlardan meydana geliyordu?

Bu soruların hepsini cevaplamak oldukça zor görünüyor. Çünkü, sayımda din faktörü kabul edildiği için, Müslüman nüfusun etnik yapısı belirtilmemiştir. Müslüman olmayan nüfusun ise, bazen etnik yapısı belirtilmiş, bazen de belirtilmemiş olduğundan, sağlıklı sonuca gitmek pek mümkün görünmüyor. Bu nedenle, biz, 1830 tarihinde din faktörü esas alınarak yapılan nüfus sayımında kullanılmış olan, Ankara nüfus sayım defterinden yararlanarak, aynı tarihte Ankara'da faaliyet gösteren meslek erbabını dinlerine göre ayrı ayrı liste halinde vererek konuyu aydınlatmaya çalışacağız⁽⁴⁵⁾.

Mesleğin adı	Müslüman Müslüman olanların olmayanların		Toplam	Açıklama
	sayısı	sayısı		
1 — Abacı	2	1	3	
2 — Attar	2	—	2	
3 — Aşık	2	—	2	
4 — Bakkal	14	—	14	
5 — Balcı	2	—	2	
6 — Balıkçı	—	2	2	
7 — Baltacı	5	—	5	
8 — Bekçi	9	—	9	

(45) 1830 tarihinde Ankara'da yapılan nüfus sayım defteri Musa Çadırcı tarafından yayınlandı. Biz, onun vermiş olduğu listeyi kullanacağız, (Bkz. «1830 Genel sayımına göre Ankara şehir merkezi nüfusu üzerine bir araştırma» Osmanlı Araştırmaları I, ist. 1980, s. 118 - 119)

Mesleğin adı	Müslüman Müslüman olanların olmayanların		Toplam	Açıklama
	sayısı	sayısı		
9 — Bekmezci	1	—	1	
10 — Berber	25	7	32	
11 — Bezirci	—	1	1	
12 — Bezci	1	2	2	
13 — Bostancı	38	—	38	
14 — Boyacı	3	8	11	
15 — Börekçi	9	—	9	
16 — Çiftçi	10	—	10	
17 — Çilingir	8	—	8	
18 — Çizmeci	7	—	7	
19 — Çoban	5	—	5	
20 — Çubukçu	—	1	1	
21 — Çuhadar	1	—	1	
22 — Davulcu	1	—	1	
23 — Debbağ	36	—	36	
24 — Değirmenci	9	3	12	
25 — Dellâl	3	1	4	
26 — Demirci	14	—	14	
27 — Derviş	10	—	10	
28 — Destici	2	—	2	
29 — Deveci	14	—	14	Şeyh Bızınlı aşiretinden taşıyıcılar.
30 — Dikiçi	25	3	28	
31 — Dökmeci	—	1	1	
32 — Döşekçi	2	—	2	
33 — Duhancı	34	—	34	Tütüncü
34 — Ekmekçi	12	2	14	
35 — Eskici	1	1	2	
36 — Enfiyeci	—	1	1	
37 — Haffaf	10	1	10	Birisi Şeyhleridir.
38 — Hallaç	—	3	3	
39 — Hamamcı	2	1	3	
40 — Hancı	—	3	3	Biri han Odabaşı
41 — Hekim	1	2	3	

Müslüman Müslüman
olanların olmayanların

Mesleğin adı	sayısı	sayısı	Toplam	Açıklama
42 — Humbaracı	8	—	8	
43 — İmam	26	—	26	
44 — Kabzımal	1	—	1	
45 — Kahveci	26	1	27	
46 — Kalcı	18	3	21	
47 — Kalemkâr	—	1	1	Gümüş veya bakır üzerine şekil çizen
48 — Kale Dizdârı	1	—	1	
49 — Kantarcı	4	—	4	
50 — Kassab	30	—	30	Birisi Kassabbaşı
51 — Kayyım	1	—	1	
52 — Kaşırcı	1	1	1	Katırla yük taşıyan
53 — Kaytancı	—	1	1	
54 — Kavvas	3	—	3	
55 — Keçeci	19	—	19	
56 — Kibritçi	1	—	1	
57 — Kiracıbaşı	1	—	1	Menzil teşkilâtı sorumlusu.
58 — Kömürcü	1	—	1	
59 — Köşker	2	—	2	
60 — Kürkçü	5	5	10	Birisi Kürkçübaşı.
61 — Kuyumcu	—	6	6	
62 — Leblebici	7	—	7	
63 — Lüleci	1	—	1	
64 — Mestçi	2	—	2	
65 — Mermerci	1	—	1	
66 — Mekteb Hocası	7	—	7	
67 — Molla	4	—	4	
TOPLAM	496	59	542	

Bu liste ile, 1830 tarihinde Ankara'da görülen meslek çeşitlerini, bu mesleklerde çalışan Müslüman ve Müslüman olmayan esnaf sayısını vermeye çalıştık. Fakat, buradaki rakamları ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Çünkü, sayım sırasında bazı kişi veya ailelerin mesleklerinin belirtilmediği, bazıların ise bir evden aile reisinin mesleği belirtildiği halde, ergen çocukların mesleklerinin belirtilmediği gözlenmektedir. Sayımda görülen bu eksiklik, defteri yayımlayan Musa Çadırcı tarafından da dile getirilmektedir. 1827 yılında bilinen mesleklerde faaliyet gösteren esnaf sayıları ile bu listede görülen esnaf sayılarından bir kaç örnek verecek olursak durum daha iyi anlaşılacaktır.

Mesleğin adı	1827 yılındaki sayısı	1830 yılındaki sayısı
1 - Debbâğ	40	36
2 - Haffafan	39	10
3 - Dikici	239	28
4 - Ekmekçi	14	14
5 - Kuyumcu	63	6
6 - Şal ve Teva- bi Esnafı	546	(Belirtilmemiş)

Daha başka meslekler için iki listeyi karşılaştırmak mümkündür.

2 — Üretimde Esnafın Rolü

Esnafı, genel bir ifade ile, mal ve hizmet üreten zümreler olarak tanımlamak mümkündür.

Şehir halkının günlük ihtiyacının karşılayan, şehir ekonomisine canlılık veren, halkın kaliteli ve ucuz mal almasını sağlayan esnaf ve zanaatkar zümresidir. Bu durum Ankara'da da böyleydi.

Ankara için, sembol durumuna gelen Sof ve Şalcılıktır. Bu iki kumaş, tiftikten, özellikle sof, meşhur Ankara Keçisi tiftiğinden imâl edilmekteydi. Kadımlar tarafından iğirilen tiftik, iplik haline getirilmekte, bu iplikler sof dokuyucuları tarafından dokunmakta, sof yuyucuları tarafından yunmakta, sof boyacıları tarafından boyanmakta, sof perdahçıları (cendeciler) tarafından düzeltildikten sonra, yüksek mevki sahibi kimselerin (Vezirler, Paşalar, ilim erbabı, tüccarlar) kibarlık nişânesi olarak giydikleri sof kumaşları meydana gelmekteydi.

Bu kumaş, XVI. yüzyılın sonlarına doğru, üçer beşer tane evlere kurulmuş vaziyette toplam olarak 621 tane tezgahta dokunup iç ve dış piyasada pazarlanıyordu. (46)

(46) Özer Ergeng, a. g. e. S. 150 - 153.

İncelediğimiz döneme gelindiği vakit, ne kadar tezgâhın olduğunu kesin olarak tesbit etmemiz mümkün olmadı, ama 1817 yılının 8 ayında 5896 top (176880 zira, yaklaşık olarak 132660 metre eder.) ham şal, 1137,5 top (36400 Zira', yaklaşık olarak 27300 metre eder.) ham sof imâl edilerek pazarlandığını görmekteyiz. (47)

Burada görüldüğü gibi, sof üretiminin çok çok zayıfladığı bir dönemde bile, Ankara sofçu esnafı şehir halkının ihtiyacını karşılamaktan geri durmuyordu.

Bazen, esnaf, ürettikleri malın halka yetmediğini görürse, bunun artırılması için yetkililerden izin alabiliyordu. Örneğin, 1793 (1208) yılında, 2 fûrancala fırınında üretilen ekmek, halka yetmeyince, ekmekci esnafının mahkemeye müracaat ederek, üçüncü fırının da açılması için mahkemeden izin istediklerini görmekteyiz (48). Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3 — Esnafın Hammadde Temin Ediş Biçimi

Gerek, küçük tüccar için olsun, gerekse zanaatkâr için olsun, hammadde temini çok önemlidir. Hammaddenin bulunamayışı, bu zümrelerin sarsılmasına neden olacaktır.

Bu durumu, göz önünde bulunduran Osmanlı yönetimi esnafın hammadde temini çok önemlidir. Hammaddenin bulunamayışı, bu zümrele-esnaf grubu, öncelikle kendi sancağı içindeki en yakın yerde bulunan hammaddeyi kullanma yetkisine sahipti. Daha sonra, sancak içindeki diğer kaza ve köylerde bulunan hammaddeleri kullanabilecektir. Eğer, aynı sancak içindeki hammadde yetmezse en yakın komşu sancaklardaki hammaddeyi kullanma hakkına sahiptir. Örneğin, incelediğimiz dönem Ankara'sında önemli iş kollarından birisi de deri sanayiidir. Debbâğlar, Dikiciler, Yemenciler, ve Haffaflar bu sanayi koluna dayalı olarak iş görmekteydiler. Bu iş kolunun hammaddesi Ankara Sancağı içinden karşılanıyordu. Sancak içinden üretilen deri yetmediği zaman, Kayseri sancağında üretilen deriler de Ankara'ya nakledilerek, ilgili esnaaf dağıtılıyordu (49).

4 — Hammadde Temininde Karşılaşılan Zorluklar

Osmanlı İmparatorluğu, çağına göre devlet işlerini, esnaf ve halk yönetimini belirli kural ve kaidelere bağlamayı ihmal etmemiştir. İmpa-

(47) AŞS, 218/294, Rifat Özdemir, a. g. e. s. 326 - 330.

(48) AŞS, 185/229.

(49) AŞS, 193/206 - 207, Özdemir, a. g. e. s. 325.

ratorluğun yükselme dönemlerinde bu durum açık olarak görülmektedir. Zamanla, Avrupalı Devletlere verilen ticarî ahid-nâmelerin tek taraflı çalışmasıyla bu düzen bozulmaya başlamıştır. Bu bozukluğun etkilerini Ankara'da da görmek mümkündür.

Devlet, Ankara Sofcu esnafını korumak için, Ankara sancağı içinde üretilen tiftik, ipliği, Ankara tiftik Keçisi postu ile sof ve şal dokumada kullanılan ve «İzmir ipliği» adıyla bilinen ipliğin sancak dışına çıkarılmasını yasaklar. Ama, devletin bu yasağına rağmen, Avrupalı tüccarların sofun hammaddesi olan tiftik ve tiftik ipliğini kaçırdıklarını görüyoruz. Örneğin: 1792 (1206) tarihinde, bir Fransız Bezirganı içinden bazı çeşitleri sof imalinde kullanılan ve «İzmir ipliği» adıyla bilinen 20 yük ipliği gizlice toplayıp, İstanbul'a kaçırırken yakalanmıştır⁽⁵⁰⁾. Devletin aldığı bütün tedbirlere rağmen, Avrupalı, tüccarların hammadde kaçakçılığı bir türlü sona ermemiştir.

5 — Esnafın Ürettiği Malı Pazarlayış Biçimi

Esnafın, mal üretmesi, şehir ekonomisi açısından önemlidir. Ama, esnafın ürettiği malı pazarlayabilmesi de ayrı bir öneme sahiptir.

Şehir esnafı, ürettiği malı yönetim tarafından kendilerine gösterilen pazarlarda satmaya mecburdur. Bir esnaf kendisine tahsis edilen pazarın dışında ürettiği malı satamaz. Ancak, bazı durumlarda, yönetim tarafından izin verilirse, o zaman şehir içinde istediği yerde satabilirdi. Örneğin; 1792 (1207) yılında Ankara Kirpas (ham bez, pamuk ve keten bezi yerinde kullanılır.) dokuyucu esnafı dokudukları bez ve dimiyi (kumaş çeşidi) belirli bir pazarda satmaktadırlar. Fakat esnaf bunu halkın ayağına götürmek için, istedikleri yerde satmak üzere mahkemeden izin isterler. Mahkemenin istediklerini kabul ederek «Mürasele-i şer'iyye» verildiğini görmekteyiz⁽⁵¹⁾.

Fakat şehirlerarası ticarete böyle sınırlama yoktu. İmalatçı veya küçük tüccar malını istediği şehirde satabilirdi. Bir çok narh ve tereke incelendiği zaman, Manisa alacası, Musul bezi, Gürün şalı, Ankara sof ve şalı, Halep kutnisi, Çorum alacası vb. adlarla kumaş ve bez çeşitlerini görmekteyiz. Bu durum, şehirlerarası ticaretin serbest ve çok yoğun olduğunu açıkça göstermektedir.

(50) AŞS, 184/130.

(51) AŞS, 184/99.

SONUÇ :

Buraya kadar, şehirlerde esnafın doğuşu, Fütüvvet, Ahî, Lonca ve Gedik teşkilâtları üzerinde ayrı ayrı durduk. Bu teşkilâtların, Osmanlı esnafı üzerindeki etkilerini belirttik. Daha sonra, Osmanlı dönemi Ankara'sında faaliyet gösteren esnaf yöneticileri, bu yöneticilerin yardımcıları, yönetici ve yardımcılarının kullandıkları ünvanlar, bunların atanmaları, azilleri ve görevleri üzerinde ayrı ayrı durduk. Daha sonra, bu yöneticilerin devlete karşı olan idarî, malî, beledi ve sosyal görevleri ile esnafa karşı olan idarî, meslekî ve dinî görevlerini ayrı ayrı örnekler vererek açıkladık. Son olarak da Ankara'da faaliyet gösteren esnaf sayısını, bunların dükkân sayılarını, devlete ödedikleri günlük ve yıllık vergi miktarlarını, dinî ve etnik yapıları yanında, şehir ekonomisinde esnafın rolü, hammadde temin ediş ve bu temin sırasında karşılaşılan zorluklar, hammadde temininden sonra üretim ve üretilen malın pazarlanışı üzerinde ayrı ayrı durduk.

Görüldüğü gibi, 1785-1840 yılları arasında Ankara'da kalabalık bir esnaf grubu vardı. Bu esnaf zümreleri, Ahî ve Lonca teşkilatlarının geleneklerine bağlı idiler. Bu tür monografik çalışmalar yapıldıkça, ecdadımızın kurduğu devlet ve esnaf teşkilatları daha iyi anlaşılmiş olacaktır.